

Sylwia Tyl

Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA
„RELIGIA I ETYKA W EDUKACJI PUBLICZNEJ”
WARSZAWA, 16 LISTOPADA 2012

Problematyka dotycząca nauczania religii i etyki w edukacji publicznej była przedmiotem Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Religia i etyka w edukacji publicznej”, która odbyła się w Warszawie w dniu 16 listopada 2012 r. Konferencję zorganizowała: Katedra Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW, Katedra Prawa Wyznaniowego i Konkordatowego na Wydziale Prawa i Administracji UKSW oraz Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego.

Otwarcia konferencji dokonał ks. dr hab. Stanisław Dziekoński, prof. UKSW, rektor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, który przypomniał, że czas powrotu nauczania katechezy do szkoły był czasem radości, ale także wyzwania, gdyż brakowało odpowiednich podręczników, a status nauczyciela religii nie był wypracowany i trzeba było podjąć wiele działań, aby stworzyć odpowiednie uwarunkowania formalne nauczania religii w szkole. Wyraził zadowolenie z możliwości zorganizowania konferencji i podziękował prelegentom oraz uczestnikom za przybycie.

Następnie zabrał głos dr hab. Marek Michalski, prof. UKSW, dziekan Wydziału Prawa i Administracji UKSW, który stwierdził, że temat konferencji jest ważny i aktualny.

Kolejne przemówienie wygłosił ks. dr hab. Henryk Stawniak, prof. UKSW, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW. Zauważył, że religia jest jedynym przedmiotem, którego nauczanie znajduje uzasadnienie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., dlatego rodzą się pytania o realizację tego konkretnego uprawnienia w związku z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, gdzie religia i etyka znalazły się poza ramowym planem nauczania. Wyraził nadzieję, że wygłoszone referaty pozwolą odpowiedzieć na pytanie, jakie jest miejsce religii i etyki w edukacji publicznej.

Konferencja została podzielona na cztery sesje. W sesji pierwszej i drugiej wygłoszono po dwa referaty, natomiast w sesji trzeciej i czwartej – po trzy referaty.

Pierwszą sesję, której przewodniczył bp Antoni Dydycz, rozpoczął referat abp. Zenona Grocholewskiego, prefekta Kongregacji Edukacji Katolickiej, pt. „Prawo rodziców do religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem”. Prelegent podkreślił, że prawo do wychowania

jest zakorzenione w godności osoby ludzkiej. W momencie, gdy wychowanie jest manipulowane przez ideologie i władze totalitarne, mamy do czynienia z pogwałceniem prawa do wolności religijnej. Prawo do wychowania jest zagwarantowane, gdy rodzice mają wolność wyboru szkoły dla swoich dzieci. Autor podkreślił, że jest to prawo naturalne, a pierwszymi wychowawcami są rodzice. Prawa rodziców powinny być wspierane oraz chronione przez państwo. Prelegent wymienił również dokumenty wydane przez Kościół katolicki, w których zwraca się uwagę na prawo i obowiązek rodziców do wychowania swoich dzieci. Rodzice mają pierwszeństwo w zakresie wychowania, jest to prawo niezbywalne, które nie może być całkowicie przekazane innym podmiotom. Prawo rodziców do wychowania powinno być wspierane przez całą społeczność, zgodnie z zasadą pomocniczości. Papież Benedykt XVI w przemówieniu do uczestników Kongresu zorganizowanego przez Europejską Partię Ludową, zwrócił uwagę na trzy zasady, które nie mogą być przedmiotem negocjacji, a są nimi: ochrona ludzkiego życia, ochrona rodziny opartej na małżeństwie kobiety i mężczyzny oraz ochrona prawa rodziców do wychowania własnych dzieci. Prelegent wymienił dokumenty prawa międzynarodowego gwarantujące prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Kardynał podkreślił, że nauczanie religii jest nie tylko prawem, ale także wymogiem koncepcji antropologicznej. Istnienie szkoły katolickiej i nauczanie religii zapewniają rodzicom wolność wychowania, gdyż wszelki monopol edukacyjny stanowi pogwałcenie praw osoby ludzkiej. Na zakończenie Prelegent dodał, że wolność wychowania i wolność religii stanowią dwa filary, na których zbudowany jest system edukacyjny i szkolny, który chce prawdziwie promować integralną formację człowieka wolnego i odpowiedzialnego.

Drugi referat, pt. „Nauczanie religii i etyki w szkołach publicznych w państwach Unii Europejskiej. Panorama systemów”, wygłosił ks. prof. dr hab. Józef Krukowski, który podkreślił, że pojęcie „edukacja publiczna” nie odnosi się tylko do szkół publicznych, ale także obejmuje szkoły prywatne, których dyplomy są równoznaczne z dyplomami wydanymi przez szkoły państwowe. Zdaniem Prelegenta, nauczanie religii w szkołach publicznych jest istotnym osiągnięciem kultury prawnej. Autor wskazał, że etyka została wprowadzona w niektórych państwach europejskich jako przedmiot alternatywny w stosunku do religii. Taka kombinacja opiera się na błędnym założeniu, że religia i etyka mają być traktowane jako przedmioty przeciwstawne. Religia obejmuje nauczanie prawd wiary, ale także zasad moralności, mających motywacje religijne. Natomiast etyka pojmowana jako substytut religii, zawiera w sobie postępowanie w oderwaniu od motywacji religijnych.

Szkoła publiczna ma przekazywać uczniom nie tylko pewien zasób wiedzy, ale służyć pomocą w wychowaniu w systemie wartości ogólnoludzkich zakorzenionych w kulturze narodowej. Autor wskazał istotne elementy edukacji, biorąc pod uwagę standardy prawa międzynarodowego i przesłanki prawa krajowego. Wyróżnił pięć podstawowych modeli nauczania

religii w szkołach publicznych w Europie oraz je scharakteryzował. Biorąc pod uwagę różne modele nauczania religii w państwach europejskich, można zauważyć pewną formę współdziałania państwa i Kościoła w celu wspierania prawa rodziców do wychowania. Autor zauważył, że prawo Unii Europejskiej szanuje zasadę współdziałania między państwem a Kościołem katolickim i innymi związkami zawodowymi w zakresie nauczania religii. Zgodnie z polskim prawem, sposoby i warunki nauczania religii mają być określane w drodze porozumienia między kompetentnymi przedstawicielami państwa i Kościoła katolickiego oraz innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej. Regulacje prawne nauczania religii w Polsce zapewniają zasadę pluralizmu religijnego i światopoglądowego społeczeństwa, a władze państwowe są zobowiązane do zorganizowania lekcji religii w wersji wyznaniowej lub etyki. Na zakończenie Prelegent wyraził nadzieję, że regulacje dotyczące nauczania religii w szkole w Polsce będą zgodne z Konstytucją, Konkordatem i ustawami indywidualnymi.

Pierwszy referat w drugiej sesji wygłosił ks. dr hab. Piotr Tomasik, prof. UKSW, członek Komisji Wychowania Katolickiego KEP, pt. „Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych”. Prelegent przedstawił zasady formułowane odnośnie do nauczania religii, koncepcję katolickich lekcji religii w Polsce, którą wypracowała Konferencja Episkopatu, a także główne problemy w ostatnich latach, które były przedmiotem dyskusji między państwem a Kościołem. Autor ukazał dwa fundamentalne dokumenty dla katechezy, a mianowicie adhortację apostolską *Catechesi tradendae* oraz *Dyrektorium ogólne o katechizacji* z 1997 r. Niezależnie od formy nauczania religii, jego celem jest ewangelizacja rozumiana w sensie szerszym, uwzględniająca sytuację religijną adresatów. Można wyróżnić trzy grupy adresatów lekcji religii: wierzący, doświadczający poważnych wątpliwości religijnych, niewierzący. Działania podejmowane w ramach lekcji religii powinny mieć charakter duszpasterski bądź misyjny. Względem wymienionych trzech grup adresatów, należy podejmować działania dotyczące nauczania lekcji religii.

W uzasadnieniu organizowania lekcji religii w Polsce w 1990 r., w liście pasterskim Konferencji Episkopatu Polski przedstawiono powód kulturowy i powód ewangelizacyjny. Prelegent przytoczył uchwały II Polskiego Synodu Plenarnego na temat wychowania oraz odwołał się do *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* z 2001 r., gdzie podjęto próbę całościowego przedstawienia koncepcji nauczania religii w szkole. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* postawiło tezę, że za naukę religii w Polsce odpowiadają dwa podmioty: Kościół i szkoła. Lekcja religii wspomaga rodziców w wychowaniu chrześcijańskim swoich dzieci, ale nie zastępuje ich w wypełnianiu pierwotnego i niezbywalnego prawa do wychowania. Prelegent stwierdził, że nauczanie religii to także realizacja prawa do wykształcenia, a także przedstawił argumenty za tym, że uczenio-

wie mają prawo do uczestniczenia w egzaminie maturalnym z religii, który byłby przedmiotem dodatkowym. Na zakończenie przypomniał słowa bł. Jana Pawła II, że rodzina potrzebuje pomocy w zakresie wychowania ze strony Kościoła i państwa.

Kolejny referat wygłosił dr hab. Józef Koredczuk, prof. UW, pt. „Kompetencje Ministra Edukacji Narodowej dotyczące nauczania religii i etyki w szkołach publicznych”. Prelegent przypominał, że zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., jednym z praw przyznanych rodzicom jest prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Zapewnienie nauczania religii jest jedną z gwarancji zapewnienia wolności religijnej, która jest przyznana obywatelom. Autor zwrócił uwagę na to, że przepisy konstytucyjne dotyczące nauczania religii zostały powtórzone w innych ustawach. Stwierdził, że kompetentnymi osobami do zapewnienia nauki religii w szkole są: minister edukacji narodowej oraz organy administracji państwowej. Zgodnie z zasadami demokratycznego państwa prawnego, za poszczególne fragmenty polityki państwa odpowiadają poszczególni ministrowie ponoszący odpowiedzialność. Oświata i wychowanie stanowią dział piętnasty administracji rządowej, który obejmuje sprawy kształcenia, nauczania, wychowania, kultury fizycznej dzieci i młodzieży, a kierownictwo nad tym działem należy do ministra edukacji narodowej. Jego kompetencje w zakresie nauczania religii i etyki w szkołach publicznych należy rozpatrywać w świetle ustawy o systemie oświaty. Autor podał, że minister edukacji narodowej wydaje stosowne rozporządzenia w zakresie nauczania religii w porozumieniu z poszczególnymi Kościołami i związkami wyznaniowymi. Jest on jednym z organów wykonujących budżet państwa. Na zakończenie dodał, że nadchodzące czasy stawiają nowe wyzwania w zakresie nauczania religii i potrzebne są szczególne formy współdziałania między państwem a Kościołem w celu realizacji dobra wspólnego, jakim jest nauczanie religii w szkołach publicznych.

Trzeciej sesji przewodniczył dr hab. Zbigniew Cieślak, prof. UKSW, sędzia Trybunału Konstytucyjnego. Pierwszy referat wygłosił dr hab. Tadeusz J. Zieliński, prof. ChAT, pt. „Nauczanie etyki w szkołach publicznych”, który stwierdził, że nauczanie etyki towarzyszy nauczaniu religii od 1990 r. Prelegent przypomniał, iż nauka etyki nie ma wyraźnej podstawy konstytucyjnej ani ustawowej. Nauka etyki posiada podstawę w rozporządzeniu wykonawczym. Autor wymienił różnice w nauczaniu religii i etyki. Podkreślił, że nauczyciele religii nie mogą być wychowawcami klasy, natomiast nauczyciele etyki mogą być wychowawcami. Nauka religii prowadzona jest we wszystkich szkołach, natomiast nauka etyki nie jest obecna w przedszkolach. Autor uważa, że nauka etyki jest nauką krytyczną, uczeń ma mieć zdolność do dyskusowania, natomiast nauka religii opiera się na aksjomatach, dogmatach i ma kształtować wyznawców danego związku wyznaniowego. Obecny stan prawny pozwala na to, że uczeń może chodzić na

religię, etykę, albo nie chodzi w ogóle na te zajęcia. W opinii publicznej krąży przekonanie, że religia jest dla osób wierzących, a etyka dla niewierzących. Prelegent stwierdził, iż każda religia ma w sobie komponent etyczny. Postawił tezę, że w stosunku do nauki religii należałoby zaproponować przedmiot – wiedza o światopoglądach, zarówno religijnych, jak i niereligijnych. Na zakończenie zaakcentował, że obecny reżim prawny odnośnie do nauczania etyki nie jest dopracowany.

Drugi referat w tej sesji wygłosił ks. dr hab. Krzysztof Warchałowski, prof. UKSW, pt. „Wymogi dotyczące przygotowania oraz prawa i obowiązki nauczycieli religii i etyki”. Prelegent podzielił kwalifikacje nauczycieli religii i etyki na ogólne i szczegółowe. Kwalifikacje ogólne określa prawo oświatowe, Karta Nauczyciela oraz wydane na mocy tych ustaw rozporządzenia resortowe. W stosunku do Kościoła katolickiego autor wymienił, jakie osoby mogą być nauczycielami religii. Podkreślił, że po powrocie religii do szkół pojawiały się osoby, które nie miały odpowiedniego przygotowania, natomiast obecnie istnieją wydziały teologiczne, które zapewniają odpowiednie przygotowanie nauczycieli – i teologiczne, i pedagogiczne. Postawienie wymogu uzyskania misji kanonicznej do nauczania religii daje Kościołom i związkom wyznaniowym możliwość decydowania o zatrudnieniu nauczycieli religii, a wymóg ten jest konieczny, gdyż nauczyciele religii mają nauczać prawd wiary i moralności, a misja kanoniczna jest gwarantem wierności doktrynie. W ten sposób nauczyciele religii otrzymują autoryzację ze strony władzy Kościołów i związków wyznaniowych. Kwalifikacje dla nauczycieli etyki są określone w rozporządzeniu ministra edukacji narodowej. Prelegent podkreślił, że brak nauczycieli etyki nie powinien stanowić przeszkody w realizacji nauczania tego przedmiotu. Autor podał, że nauczyciele religii i etyki są zrównani w prawach i obowiązkach z nauczycielami innych przedmiotów, dlatego przysługują im podstawowe prawa pracownicze i analogiczne obowiązki. Nauczyciel religii jest członkiem rady pedagogicznej, ale nie może przyjąć obowiązków wychowawcy klasy. Na zakończenie podał, że nauczanie religii i etyki jest pomocnym instrumentem dla rodziców w celu wychowywania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami religijnymi, dlatego nauczanie religii i etyki musi odbywać się na odpowiednim poziomie.

Trzeci referat tej sesji wygłosił dr Paweł Sobczyk (UKSW), pt. „Pozycja prawna religii jako przedmiotu w edukacji publicznej”. Autor podał, iż w ustawie o systemie oświaty kluczowe znaczenie dla określenia pozycji religii w edukacji publicznej posiada art. 12 ust. 1, z którego wynika, że publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadgimnazjalne na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów, natomiast po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie. Prelegent podkreślił, że w odniesieniu do nauczania religii, ustawodawca zobowiązał ministra właś-

ciwego ds. oświaty i wychowania do działania w porozumieniu z władzami Kościołów i innych związków wyznaniowych, przy wydawaniu rozporządzenia, które określi warunki i sposób wypełniania przez szkoły zadań wynikających z obowiązku organizowania lekcji religii. Autor przypomniał, że gwarancje nauczania religii w systemie prawa polskiego są wyrazem międzynarodowych zobowiązań Rzeczypospolitej, wynikających z podpisanych przez Polskę umów międzynarodowych. Szczególną rolę w określeniu pozycji prawnej religii posiada obecnie Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Z konstytucyjnych gwarancji wynika, że religia może być nauczana w szkole. Prelegent podkreślił, że uchwalenie nowej Konstytucji Rzeczypospolitej znacząco umocniło pozycję religii jako przedmiotu w edukacji publicznej, gdyż jest to najwyższe prawo w Rzeczypospolitej Polskiej, a jej przepisy stosuje się bezpośrednio. Religia stała się jedynym przedmiotem w edukacji publicznej, który ma swoje uzasadnienie nie tylko w normach prawa międzynarodowego, ale także ustawie zasadniczej państwa. Autor podał, iż państwo współdziała z Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi dla dobra człowieka i dobra wspólnego. Możliwość nauczania religii oznacza także, iż organy państwa mają określone obowiązki w sprawach realizacji jednego z przejawów wolności religijnej, jakim jest nauczanie religii. W podsumowaniu stwierdził, że religia jest równoprawnym przedmiotem w edukacji publicznej, a jego szczególna pozycja polega na tym, że jest jedynym przedmiotem, którego status został określony na płaszczyźnie konstytucyjnej.

Sesji czwartej przewodniczył ks. dr hab. Józef Wroceński, prof. UKSW. Pierwszy referat w tej sesji wygłosił ks. dr hab. Piotr Stanisław, prof. KUL, dziekan Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, pt. „Symbole religijne w szkole publicznej”. Prelegent stwierdził, że obecność symboli religijnych w szkole stanowi ważny temat debat publicznych. Ukazał rozwiązania stosowane w odniesieniu do symboli religijnych w różnych państwach europejskich, odnosząc się do Francji, Włoch, Niemiec. Następnie omówił sytuację w tym zakresie w Polsce. Stwierdził, iż nie ma wątpliwości, że wszystkie normy wyznaniowe powinny być zgodne z gwarancjami wolności myśli, sumienia i religii, bo jest to niezbędny element systemów demokratycznych państw. Prelegent uważa, że symbol krzyża do niczego nie zmusza. Omówił też wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 1998 r., gdzie stwierdzono, że obecność krzyża w sali obrad Rady Miejskiej nie narusza wolności sumienia i religii powoda, a także przypomniał podobne stanowisko ukazane w wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 2010 r. Prelegent uważa, że nie ma podstaw do tego, aby przyjąć, że obecność krzyża w salach szkolnych narusza czyjaś wolność sumienia i religii. Podkreślił, że obecność krzyża w szkole nie narusza prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, ponieważ pomimo obecności krzyża, mogą oni swobodnie realizować swoje

prawa. Autor przypomniał, że władze publiczne zgodnie z Konstytucją są zobowiązane do zachowania bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, jednak władze publiczne w Polsce nie mogą ignorować faktu istnienia przekonań religijnych. Autor omówił wymowę symboliczną krzyża i jego znaczenie. Na zakończenie podkreślił, że poszczególni ludzie mają prawo do wyznawania wiary wykorzystując do tego symbole, a ograniczanie tej swobody jest możliwe tylko w sytuacjach wyjątkowych.

Drugi referat w tej sesji wygłosił dr Michał Poniatowski (UKSW), pt. „Podstawy finansowania nauczania religii w szkołach publicznych z budżetu państwa”, który stwierdził, że wolność religijna jest jednym z podstawowych praw człowieka. Prelegent przypomniał źródła aksjologiczne nauczania religii, ale także źródła o charakterze prawnym. Stwierdził, że nauczanie religii nie koliduje z zasadą równouprawnienia Kościołów i związków wyznaniowych. Na podstawie argumentów wynikających z wykładni językowej, systemowej i funkcjonalnej należy dojść do wniosku, iż nauczanie religii w szkole publicznej jest zgodne z porządkiem konstytucyjnym, odnosi się to także do finansowania religii z budżetu państwa. Prelegent omówił przepisy Konkordatu i innych ustaw odnoszących się do nauczania religii. Państwo jest organizatorem nauczania, w tym religii. Jeżeli rodzice wyrażą wolę na uczęszczanie dzieci na lekcje religii, to staje się ona obowiązkowym przedmiotem, który jest finansowany z budżetu państwa. Autor przedstawił aktualny sposób finansowania oświaty. Katechizację w szkołach prowadzą obecnie 24 związki wyznaniowe zarejestrowane w Rzeczypospolitej Polskiej. Na zakończenie stwierdził, iż nauczanie religii ma oparcie zarówno w źródłach aksjologicznych, jak i źródłach prawnych, a także stanowi konkretyzację zasady współdziałania Kościoła i państwa dla dobra wspólnego. Religia jest zrównana z innymi przedmiotami obowiązkowymi, a zatem powinna być w tym samym stopniu finansowana z budżetu państwa, jak pozostałe przedmioty.

Ostatni referat, pt. „Prawa rodziców i uczniów dotyczące nauczania religii w szkole publicznej w prawie polskim”, wygłosiła dr Małgorzata Czuryk (AON). Prelegentka skupiła się na kwestii składania oświadczeń, jeżeli chodzi o udział uczniów w nauczaniu religii. Konstytucja nie wskazuje na podmioty, które są uprawnione do złożenia tych oświadczeń, zostało to skonkretyzowane w ustawie o systemie oświaty i rozporządzeniu. Oświadczenie składają rodzice w przypadku, gdy chodzi o dzieci uczęszczające do przedszkola, szkoły podstawowej i gimnazjalnej, rodzice lub uczniowie, gdy chodzi o szkoły ponadgimnazjalne, oraz ci, którzy są pełnoletni. Autorka uważa, że do momentu ukończenia 18. roku życia decydujące znaczenie w tej kwestii powinno mieć zdanie rodziców. Tryb składania tych oświadczeń nie jest szczególnie uregulowany. Prelegenta podkreśliła, że obecnie dziecko może przestać uczestniczyć w lekcjach religii

czy etyki w ciągu roku szkolnego, jednak takie zachowanie nie jest wychowawcze. Autorka odniosła się także do samej treści oświadczeń i podkreśliła, że wola uczestnictwa w danej lekcji religii nie zawsze musi pokrywać się z samym faktem ujawnienia przekonań światopoglądowych czy religijnych. Na zakończenie podała, że uprawnienia rodziców w zakresie wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem są zagwarantowane przez ustawodawstwo, ale pewne braki powstają w praktyce.

Po każdej z czterech sesji odbyła się dyskusja, w której aktywnie uczestniczyli Prelegenci i uczestnicy konferencji.

Organizatorzy konferencji dokonali podsumowania obrad, podziękowali Prelegentom za przybycie i wygłoszenie referatów, a uczestnikom za owocne obrady.